УДК 330.342

DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-6-10>**Шемахіна І.В.**

аспірант

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Shemahina Iryna

Taras Shevchenko National University of Kyiv

**НЕРІВНОМІРНІСТЬ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ****UNEVENNESS OF THE NATIONAL ECONOMIES
INNOVATIVE DEVELOPMENT UNDER GLOBALIZATION**

У статті проаналізовано вплив глобалізації на розвиток національних економік. Уточнено, що посилення процесів глобалізації із її складністю, нелінійністю та суперечливістю призвело до генерування ризиків, технологічної та соціальної диференціації, унаслідок чого низка країн світу значно відстають від передових країн. Наголошується на розгортанні конвергентно-дивергентних процесів національного господарського розвитку, пов'язаних з нерівномірністю доступу розвинених країн і країн, що розвиваються, до новітніх технологій та інноваційних продуктів, що посилює глобальну нерівність економічного та соціального розвитку, стратифікацію, поляризацію та диспропорції світової економіки. Зазначено, що реалізація неоліберальної моделі глобалізації супроводжується низкою дестабілізаційних тенденцій, а особливої актуальності в цих умовах набуває інституційний підхід щодо необхідності державного впорядкування процесів глобалізації з метою зменшення розриву між багатими та бідними країнами.

Ключові слова: глобалізація, неоліберальна модель глобалізації, інноваційний розвиток, глобальні дисбаланси, конвергенція, дивергенція, технологічний розрив.

В статье проанализировано влияние глобализации на развитие национальных экономик. Уточнено, что усиление процессом глобализации с ее нелинейностью, сложностью и противоречивостью привело к генерации рисков технологической и социальной дифференциации, вследствие чего многие страны мира значительно отстают от передовых стран мира. Делается акцент на разворачивании конвергентно-дивергентных процессов национального хозяйственного развития, связанных с неравномерным доступом стран, что развиваются, и развитых стран к новым технологиям и инновациям, что усиливает неравномерность экономического и социального развития,

стратифікацію, поляризація і диспропорції мирової економіки. Указується, що реалізація неоліберальної моделі глобалізації супроводжується різними дестабілізаційними тенденціями, а особливо актуальності в цьому випадку набуває інституціональний підхід в контексті необхідності державної організації процесів глобалізації з метою зменшення розриву між багатими і бідними країнами.

Ключові слова: глобалізація, неоліберальна модель глобалізації, інноваційне розвиток, глобальні дисбаланси, конвергенція, дивергенція, технологічний розрив.

The article considers the influence of the globalization on the national economies development. It amplifies that the intensification of the globalization processes with its difficulties, nonlinearity and ambivalence led to the risk of generation, technological and social differentiation, in consequence of what many countries remain behind the developed ones. It is emphasized that convergent-divergent processes of the national economic development are expanding and are related to the unevenness of the access of the developed countries and developing ones to the new technologies and innovations, what intensify the global inequality of the economic and social development, stratification, polarization and disproportions of the global economy. The article evaluates the impact of innovation on economic dynamics in the context of making countries innovative even in their development level, decrease the technological gaps, by providing innovations, using institutional methods and condensing the principle of "path-dependence" to achieve sustainable economic growth not only by developed countries, but also by developing ones. It considers that the realization of the neoliberal model of the globalization is not effective and is accompanied together with the different destabilization tendencies. The research is based on the results of the institutional theory to determine the reasons of convergent-divergent processes and the development gaps between "North and South". In this case institutional approach to the governmental organization of the globalization processes takes on special significance in aim to decrease the gap between rich and poor countries. The findings are used to determine the current situation on the global economic arena and answer the question why some countries are rich and others are poor. It is stressed that that legacy of colonialism in the world is the reason of uneven economic development. It is concluded that the level of development of science, technology determines the position of countries in the global economy and the size of the gap between the levels of economic development and forms the basis for sustainable economic growth.

Key words: globalization, neoliberal model of globalization, innovation development, global disbalances, convergency, divergency, technological gap.

Постановка проблеми. Загальновідомо, що впровадження інновацій в економіку є джерелом її конкурентоспроможності. В умовах глобалізації підвищення конкурентоспроможності національних економік забезпечується успішністю переходу від моделі розвитку, що базується на використанні ресурсних конкурентних переваг, до інноваційної моделі, пріоритетами якої є переважання високотехнологічних виробництв, людські ресурси високої якості, новітні методи управління тощо. При цьому реалізація неоліберальної моделі глобалізації супроводжується низкою дестабілізаційних тенденцій, розгортанням конвергентно-дивергентних процесів національного господарського розвитку, пов'язаних з нерівним доступом розвинених країн і країн, що розвиваються, до новітніх технологій та інноваційних продуктів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню зазначеної проблематики присвячені праці як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. Зокрема, автор концепції світ-системного аналізу американський соціолог та історик І. Валлерстайн, трактує глобалізацію як форму асиметричної взаємозалежності національних економік. Відповідно до цього підходу

світ постає розколотим на такі три частини: 1) центр – домінуючий регіон капіталістичної світової економіки (США, Західна Європа, Японія), який спеціалізується на виробництві сучасних технологій, інформації і фінансового капіталу, наданні сервісу високого рівня; 2) периферія – джерело сировинно-матеріального і товарного експорту до країн центру; 3) напівпериферія – посередницькі між центром і периферією або перехідні економіки [16].

Співзвучною такому підходу є позиція М. Кастельса, який визначає глобальну економіку, як таку, в якій національні економічні системи залежать від діяльності глобалізаційного ядра, що містить фінансові ринки, міжнародну торгівлю, транснаціональне виробництво, певною мірою науку і технологію та відповідні види праці. На думку дослідника, така економіка здатна працювати як єдина система у режимі реального часу в масштабі всієї планети, тому глобалізація більшою мірою пов'язана з інформаційною трансформацією суспільства, а не з економічною діяльністю [6, с. 452-458].

Проблематика сутності, основних чинників і суперечностей розгортання процесів глобалізації посідає важливе місце у працях українських науковців. На думку Н. Гражевської,

глобалізація є нелінійним процесом, що постає як динамічна взаємодія інтеграції (уніфікації, конвергенції) та дезінтеграції (диференціації, дивергенції) національних економік в результаті науково-технічної революції, яка створює передумови для взаємодії суб'єктів господарювання в планетарному масштабі в режимі реального часу, експансії міжнародного капіталу, який інтенсифікує обмін товарами, послугами та інформацією між національними соціально-економічними структурами [3]. Водночас А. Філіпенко стверджує, що глобалізаційні процеси не є лінійними, односпрямованими, не передбачають створення єдиної і монолітної міжнародної економічної системи, оскільки поряд із глобальною інтеграцією проявляються дезінтеграційні тенденції, які можуть призвести до серйозних і необоротних перекосів у світовому економічному розвитку [12, с. 93].

Однак, незважаючи на значну кількість ґрунтовних теоретичних досліджень у цій царині, усе ще недостатньо розробленими залишаються проблеми інституційного забезпечення конвергентно-дивергентних процесів з метою обґрунтування практичних рекомендацій щодо подолання технологічного та інноваційного «розривів», сформованих в межах глобальної економіки, та підвищення загального рівня конкурентоспроможності країн і вирівнювання дисбалансів їхнього розвитку. Відтак актуальність проблем, що розглядаються, визначила **мету пропонованого дослідження.**

Виклад основного матеріалу. Як уже зазначалося, формування єдиного інтегрованого глобального простору не зменшує диспропорції світової економіки, а стратифікує, тобто розшаровує національні економіки, поглиблюючи відмінності між ними. Це явище отримало назву «парадоксу стратифікації», пов'язаного з поглибленням технологічної диференціації країн внаслідок політичного тиску на економіки країн, що розвиваються, за допомогою прямих дій уряду або завдяки діяльності МВФ, Світового банку і СОТ [6, с. 75]. Такий тиск використовували для уніфікації національних економік на основі набору однакових вимог щодо вільного руху капіталу, товарів, послуг, технологій відповідно до ринкової оцінки. Зокрема, країнам, що потребували кредитної підтримки, інвестиційних ресурсів і доступу на зовнішні ринки, нав'язувалися жорсткі умови «структурної адаптації» незалежно від специфіки їхнього економічного та інституційного середовища.

На думку М. Кастельса, реалізація такої політики призвела до того, що значна кількість країн, що розвиваються, як і країн з перехідною економікою, стали економічним протекторатом МВФ і СБ. Йдеться про консервацію двополяр-

ного зонування країн на основі нової міждержавної технологічної спеціалізації. На одному полюсі сучасної світової економіки концентруються країни – глобальні лідери з домінуванням США. Водночас на іншому полюсі світової економіки знаходиться більшість країн, для яких економічна глобалізація формує якісно нові умови розвитку, на які практично неможливо впливати, але обов'язково треба враховувати. Значний вплив на господарський розвиток цих країн здійснює сформована на засадах нео-лібералізму система глобального управління ресурсами планети і перерозподілом світового доходу [1, с. 19; 6, с. 469; 7, с. 50].

У цьому контексті однією з найбільш дискусійних проблем у методології дослідження сучасних міжсистемних трансформацій є співвідношення «дивергенція – конвергенція глобального розвитку». Термін *дивергенція* (від лат. *divergere* – відхилятися, розходитися) використовується дослідниками глобалізаційних процесів для відображення збільшення розриву між рівнями розвитку окремих країн, відхилення їх макроекономічних показників від середніх по регіону, а також поглиблення якісних відмінностей між національними моделями економіки. Натомість поняття конвергенції (від лат. *convergentio* – зближуватися, сходитися) вживається як антипод до поняття дивергенції, характеризуючи процеси інтеграції, поступового зближення економічних систем і залучення на цій основі більшої кількості країн у загальне русло світової цивілізації. Більш виваженою, на наш погляд, є позиція тих дослідників, які розглядають конвергенцію і дивергенцію як дві взаємодоповнюючі детермінанти глобального розвитку [4, с. 15].

У зв'язку з цим зауважимо, що глобальний економічний розвиток та економічне зростання можуть зумовлювати процвітання окремих національних економік на основі їхнього зближення. Тобто у результаті глобалізації відбувається процес дифузії національних економік. Зазначений процес взаємозалежності зростання національних економік отримав назву «нової конвергенції» і виявляється у структурному зрушенні, зміст якого полягає у тому, що приблизно з 90-х рр. XX ст. темпи зростання доходів на одну особу у країнах, що розвиваються, підвищувалися та суттєво перевищували темпи зростання відповідного показника у розвинутих країнах, що свідчить про те, що відбувається зближення розвинутих країн і країн із ринком, що формується, та країн з ринком, що розвивається [4, с. 16].

Підтвердженням цьому є рейтинг Індексу глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index) 2018 р., відповідно до

якого низка країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою демонструють вражаючі результати за цим показником на терені скорочення розриву з розвинутими країнами за індикатором ВВП на одну особу. Йдеться про групу так званих інноваційних країн (innovation-driven economies), а саме: Південну Корею, Тайвань, Ізраїль, Ірландію, Словенію, Естонію, Чехію та ін., а також країни, які знаходяться на етапі переходу до інноваційної стадії (Угорщина, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словаччина та ін.). Водночас значна кількість країн, зокрема Вірменія, Болгарія, Китай, Єгипет, Росія, Тайланд, Перу та ін., належить до групи ефективного використання наявних ресурсів. На етапі переходу до цієї стадії знаходиться і Україна, а також Алжир, Казахстан, Азербайджан, Нікарагуа, Венесуела та ін. Це свідчить про те, що багато країн конкурують саме за рахунок ресурсних та факторних переваг, а не інновацій, що свідчить про існування диференціації між розвинутими країнами і країнами, що розвиваються, і про збереження технологічного та інноваційного розриву між ними (таблиця 1) [14].

До складу Індексу глобальної конкурентоспроможності входять зокрема такі субіндекси, як Інноваційний потенціал, Наукові дослідження

та розробки, Захист інтелектуальної власності. На рис. 1 і 2 зображено оцінки окремих країн за цими показниками за два періоди: докризовий 2007 р. і сучасний 2019 р. Зокрема з рис. 1 видно, що у 2007 р. лідерами за інноваційним потенціалом були такі країни, як Німеччина (6,1 бал), Японія (6 балів), Франція (5,7 балів), США (5,5 балів) та ін.; в галузі наукових досліджень і розробок – Японія (6,5 балів), Німеччина (6,2 бали), США (6,1 бал), Велика Британія (5,8 балів) та ін.; щодо захисту ІВ – Німеччина (6,6 балів), Велика Британія (6,2 бали), Франція та Японія (5,9 балів) та ін. Тобто це високорозвинені країни, країни «великої сімки», країни-інноваційні лідери, країни з «ядерними економіками» [13].

З рис. 2 видно, що у 2019 р. лідерами за інноваційним потенціалом є Німеччина (86,8 балів), США (84,1 бали), Корея (79,1 бали), Японія (78,3 бали) та ін.; в галузі наукових досліджень і розробок майже нічого не змінилося порівняно з 2007 р. – лідерами так само залишилися Японія (100 балів), Німеччина (99,5 бали), США (95,7 бали), Корея (92,5 балів) та ін.; щодо захисту ІВ – Японія (83 бали), США (78,3), Франція (77,6 балів), Велика Британія (75,5 балів) та ін. [14].

Можна зробити висновок, що лідируючі позиції по цим показникам займають високо-

Таблиця 1

**Групування країн в межах їхнього рейтингування
за Індексом глобальної конкурентоспроможності ВЕФ, 2018 р.**

№	Стадія	Країни
3	<i>Економіка, заснована на інноваціях (innovation-driven economies)</i>	Австралія, Австрія, Бахрейн, Бельгія, Канада, Кіпр, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Гонг-Конг, Ісландія, Ірландія, Ізраїль, Італія, Японія, Південна Корея, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Португалія, Катар, Сінгапур, Словенія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Тайвань, ОАЕ, Англія, США
2/3	Перехід від стадії «ефективності використання ресурсів» до стадії «інноваційних країн»	Аргентина, Чилі, Коста-Рика, Хорватія, Угорщина, Латвія, Ліван, Литва, Малайзія, Маврикій, Оман, Панама, Польща, Румунія, Саудівська Аравія, Сейшельські острови, Словаччина, Тринідад і Тобаго, Туреччина, Уругвай
2	<i>Ефективне використання ресурсів (efficiency-driven economies)</i>	Албанія, Вірменія, Боснія і Герцеговина, Бразилія, Болгарія, Кабо-Верде, Китай, Колумбія, Еквадор, Єгипет, Сальвадор, Грузія, Гватемала, Індонезія, Іран, Ямайка, Йорданія, Мексика, Чорногорія, Марокко, Намібія, Парагвай, Перу, Росія, Сербія, Шрі-Ланка, Тайланд, Туніс
1/2	Перехід від стадії «використання наявних ресурсів» до стадії «ефективності використання ресурсів»	Алжир, Азербайджан, Бутан, Бруней, Гондурас, Казахстан, Кувейт, Монголія, Нікарагуа, Нігерія, Філіппіни, Україна , Венесуела, В'єтнам
1	<i>Використання наявних ресурсів (factor-driven economies)</i>	Бангладеш, Камбоджа, Камерун, Чад, Конго, Ефіопія, Гамбія, Гана, Гвінея, Зімбабве, Індія, Кенія, Киргизстан, Мадагаскар, Молдова, Мозамбік, Непал, Пакистан, Сенегал, Таджикистан, Танзанія, Уганда, Ємен, Замбія

Джерело: розроблено автором на основі [14]

Рис. 1. Аналіз окремих субіндексів з Індексу глобальної конкурентоспроможності по країнам світу, 2007 р.

Джерело: розроблено автором на основі [13]

Рис. 2. Аналіз окремих субіндексів з Індексу глобальної конкурентоспроможності по країнам світу, 2019 р.

Джерело: розроблено автором на основі [14]

розвинені країни. І хоча в теорії повинна була б відбуватися конвергенція між країнами, що розвиваються, та розвиненими країнами, проте в реальності спостерігається поглиблення розривів в інноваційному розвитку між країнами [14].

Існування диференціації національних економік та поглиблення розривів в глобальному інноваційному розвитку підтверджують і дані Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ), яка щороку оприлюднює звіт про Глобальний індекс інновацій (Global Innovation Index), у якому порівнюється інноваційна діяльність 129 країн та економік світу. Відповідно до звіту 2019 р. найбільш інноваційною країною визнано Швейцарію, за нею йдуть Швеція, США, Нідерланди та Велика Британія, тобто найбільш економічно розвинені та багаті країни з конкурентоздатними економіками – країни «великої сімки» та малі промислово розвинуті країни. На них припадає майже половина світового ВВП та виробництва промислової продукції світу,

більша частина оборотів світової зовнішньої торгівлі. Для цих країн характерні такі риси: усі вони постіндустріальні; їх великі корпорації контролюють прямо або опосередковано основну частку продуктивних сил світового господарства; правлячі кола та капітал цих країн три мають у своїх руках реальні засоби контролю над світовими політичними та економічними процесами. Країни-інноватори успішно розвивають інвестиції в людський капітал, що створює сприятливі передумови для поширення економіки знань, розвитку творчості та впровадження новітніх технологій (таблиця 2) [15].

Загальновідомо, що новітні технології відіграють фундаментальну роль у сприянні глобалізації та конвергенції національних економік. Нові технології сприяють швидкому поширенню і передачі знань, сприяють так званій «інноваційній глобалізації», підґрунтям якої є науковий і технічний прогрес. Вважається, що інновації є підсилювачем розгор-

Таблиця 2

Рейтинг країн світу за рівнем інноваційної діяльності

Місце в рейтингу	Країна	Місце в рейтингу	Країна	Місце в рейтингу	Країна
1	Швейцарія	11	Південна Корея	26	Чехія
2	Швеція	12	Ірландія	33	Угорщина
3	США	13	Гонг-Конг	36	ОАЕ
4	Нідерланди	14	Китай	37	Словаччина
5	Англія	15	Японія	39	Польща
6	Фінляндія	16	Франція	46	Росія
7	Данія	17	Канада	47	Україна
8	Сінгапур	18	Люксембург	58	Молдова
9	Німеччина	19	Норвегія	65	Катар
10	Ізраїль	20	Ісландія	72	Білорусь

Джерело: розроблено автором на основі [15]

тання процесів глобалізації, а глобалізація, у свою чергу, створює умови для розробки і впровадження інновацій [11].

Водночас інноваційна глобалізація не скасовує конкуренцію держав у цій сфері породжуючи їх дивергенцію та поглиблюючи глобальний інноваційний розрив в господарському розвитку країн і регіонів. Йдеться про те, що країни-інноваційні лідери концентрують у себе вирішальну частину науково-технічного комплексу світу (більше 80% наукомістких виробничих галузей світу), телекомунікаційних мереж, наукомістких галузей обробної промисловості, провідних фінансових установ (банків, фінансових груп, страхових, інвестиційних компаній та ін.), фінансових ресурсів, висококваліфікованого людського капіталу тощо. Найбільш інноваційно розвинуті країни (такі, як Японія, Швейцарія, США, Корея і Китай), пріоритетними напрямками інвестування вважають фундаментальні наукові дослідження (тобто те, що завтра буде інновацією). Більше того, не останнє місце серед сфер припливу капіталу посідає і розвиток людського ресурсу (як основного джерела інноваційних ідей). Водночас спеціалізація економік країн, що розвиваються, зосереджена навколо сировинних галузей, галузей первинної переробки сировини і галузей обробної промисловості малої наукоємності (харчової, текстильної, лісопереробної тощо) [9, с. 77-80].

Наголошуючи на тому, що нині багаті країни спеціалізуються на видах діяльності зі зростаючою віддачею, а бідні – на діяльності зі спадною, фактично – на бідності, Е. Райнерт стверджує, що ідеї основоположників економічної теорії, зокрема А. Сміта та Д. Рікардо, не є дієвими у сучасному світі. Зокрема, концепції відносних переваг та вільного ринку, відповідно до яких кожний суб'єкт спеціалізується на тому, що в нього найкращим чином виходить, та обмінюється результатами своєї праці з іншими, уна-

слідок чого досягається рівновага, є хибними. Наголошуючи на тому, що саме ці концепції – вільного ринку і спеціалізації – покладені в основу рекомендацій теперішніх радників МВФ і СБ країнам, що розвиваються, Д. Райнерт стверджує, що країні, яка має перевагу у сільському господарстві, краще мати неефективну власну промисловість, аніж не мати ніякої. Більше того, спочатку потрібно надати їй можливості розвитку (за допомогою державного втручання), оскільки саме промисловість створює багатство [9, с. 80-85].

Досліджуючи досвід Монголії, Е. Райнерт наводить цікавий приклад: за порадами фахівців СБ в цій країні всього за 2-3 рр. було знищено 90% промисловості, виробництво хліба зменшилося на 71%, книжок і газет – на 79%, зростали лише обсяги виробництва алкоголю і збір пташиного пір'я. Згодом Дж. Сакс, один із авторів шокової терапії, радник українського та російського уряду, з 2000 р. – спеціальний радник Генерального секретаря ООН по боротьбі з корупцією, запропонував монголам спеціалізуватися на виробництві комп'ютерних програм. Але він не врахував той факт, що за межами столиці Улан-Батора доступ до електроенергії у країні мають лише 4% домогосподарств [9, с. 211-220].

У контексті проблеми, що аналізується, заслуговують на увагу дослідження представників сучасної інституційної теорії. Відповідаючи на питання «чому впровадження однієї і тої ж технології буде впливати по-різному на розвиток різних суспільств?», Д. Норт вважає основною причиною існування міжкраїнових розривів у цій сфері відмінності їхніх інституційних систем (у кожному суспільстві виникає, специфічна інституційна реакція на нову технологію, що посилює дивергентні процеси) [8, с. 21].

Для підтвердження вищезазначеного вчений наводить цікавий приклад: у XIX ст. багатьма

латиноамериканськими країнами були ухвалені конституції, аналогічні до Конституції США. Однак, незважаючи на те, що країни «третього світу» запозичили більшість елементів системи прав власності, що діяли в розвинених країнах Заходу, вони отримали результати, відмінні від тих, яких досягли США та інші розвинені держави. Незважаючи на те, що правила були ті ж самі, механізми і практика контролю за дотриманням цих правил і норми поведінки були іншими. Відтак запозичення правил гри у країнах із різними інституційними системами призводить до суттєво відмінних наслідків. На основі цього Д. Норт формулює «головну загадку людської історії», що є однією з ключових проблем глобалізації, а саме: пояснення широкої дивергенції (розходження) траєкторій історичних змін національних економік, які повинні були б зближитися в міру інтенсифікації обміну товарами, послугами, факторами виробництва. Збільшення розриву між бідними та багатими країнами Д. Норт пояснює на основі інституційної гіпотези, відповідно до якої детермінантою економічного процесу є інститути [8, с. 21-23].

На важливість інституційних чинників подолання технологічного та інноваційного розриву вказують дослідження перуанського економіста Е. де Сото. В межах запланованого експерименту очолювана дослідником група спробувала відкрити маленьку швейну майстерню на околиці міста Перу. Лише на оформлення документів було витрачено 289 днів, а дозволу побудувати на державній землі будівлі експериментатори домагалися 6 років і 11 місяців, причому їх довелося мати справу з 52 інстанціями. Було зроблено висновок, що непрацюючі та неефективні інститути залишають бідне населення поза межами правового поля. Також було досліджено, що загальна вартість нерухомості, якою розпоряджається бідне населення країн, що розвиваються (і яка не оформлена юридично як власність), досягає 9,3 трлн дол. Загальновідомо, що без чіткої специфікації прав власності це майно є «мертвим капіталом», яке неможливо купити, продати, передати в заставу тощо, тобто наростити багатство. На думку сучасних дослідників, підхід Е. де Сото, багато в чому пояснює економічне піднесення Заходу після 1500 р. саме з інституційної точки зору, крізь призму верховенства права [5].

Таким чином, процес глобалізації поєднує суперечливі тенденції. З одного боку, вона створює переваги та відкриває безпрецедентні можливості, а з іншого – породжує небачені загрози та ризики для розвитку національних економік. Зокрема, глобалізація призводить до поглиблення неоднорідності світу, адже

більше половини світових ресурсів контролюють розвинуті багаті країни. У зв'язку з цим за останні пів століття розрив між найбагатшими та найбіднішими країнами більш ніж подвоївся, і розвинуті країни, використовуючи відкритість і глобалізацію у своїх інтересах, прагнуть закріпити існуючі позиції на міжнародній арені.

Причиною структурних деформацій розвитку сучасної світової економіки є існуюча модель глобалізації, яка відтворює загальну нерівномірність і загострює суперечності світового господарства. Зокрема Дж. Стігліц зазначає, що нині глобалізація не працює ні на бідних, ні на збереження навколишнього середовища, ні на стабільність світової економіки. Головною причиною цього, на думку вченого, є недосконалість існуючої інституційної системи. Тобто, проблема не в самій глобалізації, а в тому, як вона здійснюється. Значною мірою це пов'язано з неефективністю існуючих міжнародних економічних організацій (МВФ, Світового банку, СОТ), які сприяють розробці правил гри скоріше в інтересах промислово розвинених країн, або ж в інтересах окремих особливих груп у цих країнах, аніж в інтересах глобального світу, що розбудовується [10, с. 249].

Суперечливими наслідками глобалізації є поєднання конвергентно-дивергентних процесів розвитку національних економік, поширення технологій і нововведень, культурних і наукових здобутків міжодними країнам разом із консервацією технологічної відсталості, деградацією неконкурентоспроможних виробництв, втратою національної ідентичності інших країн. Унаслідок інноваційного розриву між країнами світу виникають так називані «технологічні бар'єри розвитку», які периферійним країнам складно подолати. Це зумовлено недостатнім рівнем розвитку людського капіталу; нерозвиненістю і низьким рівнем стимулювання сфери НДДКР; відсутністю або нерозвиненістю інфраструктури і механізмів поширення (передачі) новітніх технологій між секторами економіки; високою вартістю технологій, що набуваються у формі запозичень; недостатньо розвинутою інституціональною структурою і низькою якістю організації і управління інноваційною сферою [2].

Водночас розгортання процесів глобалізації на основі транскордонного і надшвидкого руху інтелектуального капіталу, поширення здобутків науково-технічного прогресу та результатів інноваційної діяльності створює умови для підвищення рівня конкурентоспроможності країн і в результаті – подолання проблеми асиметричності розвитку національних економік і дисбалансу світової економіки. Для успішного вирішення цих завдань потрібно:

1) *Забезпечити посилення ролі держави та зростання активності державних структур на різних стадіях інноваційного процесу за рахунок здійснення необхідних інституційних перетворень, чіткої специфікації прав власності, захисту національних виробників, формування національної інноваційної системи.*

Інституційне забезпечення інноваційної діяльності є фактором, що суттєво впливає на рівень конкурентоспроможності країни, адже саме інновації є потужним інструментом конкуренції. Для цього державі необхідно забезпечити ефективний механізм захисту прав власності усіх суб'єктів фінансового ринку. Ідеться про подолання корупції та детінізацію національної економіки. Важливо також, щоб інноваційна система країни формувалась на основі збалансованого використання як державних, так і ринкових механізмів регулювання економіки із врахуванням особливостей та рівня існуючого інституційного розвитку, соціально-економічного розвитку конкретних територій, їх історичної та культурної складової.

2) *Забезпечити розвиток взаємовигідного міжнародного співробітництва на основі інтеграції до глобальної інноваційної мережі.*

Загальновідомо, що розвиток глобалізаційних процесів спричинив суттєві зміни в інституційному середовищі. В межах неоліберальної моделі глобалізації відбулося зниження адміністративних бар'єрів для ведення торгівлі і здійснення інвестицій. Для розвинених країн, які мають ефективне економічне і правове середовище, ТНК є джерелом збільшення попиту на високотехнологічну продукцію, самостійно фінансують витрати на її створення, перетворюючись на основну рушійну силу інноваційної активності в глобальній економіці. Щодо країн, що розвиваються, то конкуренція з глобальними компаніями витісняє з їх ринку національних виробників на основі укладання угод із ТНК про злиття чи поглинання. Для цього необхідно забезпечити ефективне інституційне впорядкування діяльності ТНК, щоб перетворити їх існування на виграш для країни базування, підвищити її інноваційну спроможність та скооперувати їх діяльність із інноваційним потенціалом національних виробників. У цьому контексті необхідним є інтеграція національних інноваційних систем у глобальну інноваційну мережу, яка буде становити сукупність «вузлів» по всьому світу (інноваційні підприємства, університети, науково-дослідні інститути, дослідників, урядові заклади тощо). Саме за допомогою інноваційних мереж ТНК прагнуть максимізувати передачу інновацій та знань, які знаходяться в національних інноваційних системах. Це забезпечить вирівнювання дис-

балансів розвитку між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються, а також зменшить технологічні розриви між ними. Саме тому держава повинна створити умови для здатності країни легко інтегруватися до міжнародної системи науково-технологічної кооперації і залучатися до процесу інтернаціоналізації та глобалізації науково-технологічної діяльності.

Висновки. За умов посилення процесів глобалізації конкурентоспроможність національних економік визначається їх успішністю переходу від моделі розвитку, що базується на використанні ресурсних конкурентних переваг, до інноваційної моделі, пріоритетами якої є переважання високотехнологічних виробництв, людських ресурси високої якості, новітніх методів управління тощо. При цьому реалізація неоліберальної моделі глобалізації супроводжується низкою дестабілізаційних тенденцій, розгортання конвергентно-дивергентних процесів національного господарського розвитку, що пов'язано з нерівномірністю доступу розвинених країн і країн, що розвиваються, до новітніх технологій та інноваційних продуктів. Спостерігається збільшення розриву між країнами, що вже нагромадили інноваційний потенціал, і тими, які ним ще не володіють. Відтак відбувається посилення процесів не конвергенції, що мало б відбуватися на основі поглиблення процесів глобалізації, відкритості економік, розмивання кордонів між країнами, транскордонного руху капіталів і т. д., а посилення процесів дивергенції, що супроводжується збільшенням технологічних розривів між країнами. Лідруючі позиції у рейтингу глобальної конкурентоспроможності та за рівнем інноваційного розвитку посідають високорозвинені країни. Зміцнення позицій економічно відсталих країн на міжнародній арені залежить від можливості країни використовувати не тільки свій науково-технологічний потенціал, а й від здатності скооперуватися з іншими країнами у сфері науки та технологій, тобто інтегруватися до глобальної інноваційної мережі.

У цьому контексті особливої уваги заслуговує інституційний підхід щодо суперечності «великої дивергенції». Він привабливий тим, що переконливо пояснює неспроможність більшості незахідних країн досягти сталого економічного розвитку. Більше того він наполягає на врахуванні принципу «path-dependence» (залежність теперішнього від траєкторії попереднього розвитку), який неоліберальна модель глобалізації ігнорує.

Саме тому держава повинна на національному рівні створити умови для подолання країнами периферії так називані «технологічні бар'єри розвитку», забезпечити розвиненість

людського капіталу, високий рівень стимулювання сфери НДДКР, розвивати інфраструктуру та механізми поширення новітніх технологій між секторами економіки тощо. Для цього необхідно забезпечити розвиненість інституційної структури та високу якість органі-

зації і управління інноваційною сферою, мови для здатності країни легко інтегруватися до міжнародної системи науково-технологічної кооперації і залучатися до процесу інтернаціоналізації та глобалізації науково-технологічної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Ведернікова С.В. Сучасні тренди розвитку глобалізації. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2017. Вип. 5. С. 16–21.
2. Геєць В. Бар'єри на шляху розвитку промисловості на інноваційній основі та можливості їх подолання. *Економіка України*. 2015. № 1. С. 4–25.
3. Гражевська Н.І. Автореферат дисертації «Трансформація економічних систем в умовах глобалізації» / 08.00.01 Економічна теорія та історія економічної думки. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2007 р.
4. Гражевська Н.І., Шемахіна І.В. Конвергентно-дивергентний розвиток національних економік в умовах фінансiалiзацiї. Маніпулятивний вплив мас-медіа: механізм, наслідки, протидія. *Науковий журнал «Бізнес Інформ»*. Вип. № 5. Харків, 2019. С. 14–19.
5. де Сото Э. Загадка капитала. Почему капитализм торжествует на Западе и терпит поражение во всем мире. Москва : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2004. 272 с.
6. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура; пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана. Москва : Гос. ун-т. Высш. шк. экономики, 2000. 606 с.
7. Мадяр Р.О. Глобалізація світового господарства: передумови та суперечливі наслідки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 2. С. 48–51.
8. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Пер. с англ. А.Н. Нестеренко; предисл. и науч. ред. Б.З. Мильнера. Москва : Фонд экономической книги «Начала», 1997. 180 с.
9. Райнерт Э.С. Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными / пер. с англ. Н. Автономовой; под ред. В. Автономова; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». 5-е изд. Москва : Изд. Дом Высшей школы экономики, 2017. 384 с.
10. Стиглиц Дж.Ю. Глобализация: тревожные тенденции / пер. с англ. Г.Г. Пирогова. Москва : Национальный обществено-научный фонд, 2003. 304 с.
11. Терьошкіна Н. Інноваційна глобалізація: специфічні риси та тенденції. *Економіка та держава*. 2014. № 6. С. 97–101.
12. Филипенко А.С. Экономическая глобализация: истоки и результаты. Москва : Экономика, 2010. 511 с.
13. The Global Competitiveness Report 2006-2007. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2006-07.pdf (дата звернення: 3.12.2019).
14. The Global Competitiveness Report 2018-2019. URL: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf> (дата звернення: 3.12.2019).
15. The Global Innovation Index 2019. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2019.pdf (дата звернення: 03.12.2019).
16. Wallerstein I. World-System Analysis: An Introduction Duke University Press Book, 2004. 128 p.

References:

1. Vedernikova S.V. (2017) Suchasni trendy rozvytku hlobalizatsii [Modern Trend of Globalization Development]. Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi [System Approach Problem in Economy] (electronic journal), vol. 5, pp. 16–21. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2017_5_4 (accessed 25 November 2019).
2. Heiets V. (2015) Bariery na shliakhu rozvytku promyslovosti na innovatsiinii osnovi ta mozhlyvosti yikh podolannia [Barriers on the Way of Industrial Development at the Innovation Background and Possibilities of their Solving]. *Ekonomika Ukrainy*, vol. 1, pp. 4–25.
3. Hrazhevska N.I. (2007) Avtoreferat dysertatsii «Transformatsiia ekonomichnykh system v umovakh hlobalizatsii» [Economic System Transformation under Globalization] (PhD Thesis), Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv.
4. Hrazhevska N.I., Shemakhina I.V. (2019) Konverhentno-dyverhentnyi rozvytok natsionalnykh ekonomik v umovakh finansializatsii [Convergent-Divergent Development of National Economies under Globalization]. *Biznes Inform*, vol. 5, pp. 14–19.
5. de Soto E. (2004) Zagadka kapitala. Pochemu kapitalizm torzhestvuet na Zapade i terpit porazhenie vo vsem mire [Secret of Capital. Why Capitalism Triumphs on the West and Fails All Over the World]. Moscow: Oлимп-Biznes. (in Russian)

6. Kastel's M. (2000) *Informatsionnaya epokha: ekonomika, obshchestvo i kul'tura* [Information Era: Economy, Society and Culture]. Moscow: Gos. un-t. Vyssh. shk. ekonomiki. (in Russian)
7. Madiar R.O. (2014) *Hlobalizatsiia svitovoho hospodarstva: peredumovy ta superechlyvi naslidky* [World Economy Globalization: Preconditions and Ambivalent Consequences]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 2, pp. 48–51.
8. Nort D. (1997) *Instituty, institutsional'nye izmeneniya i funktsionirovanie ekonomiki* [Institutions, Institutional Changes and Economy Functioning]. Moscow: Fond ekonomicheskoy knigi «Nachala». (in Russian)
9. Raynert E.S. (2017) *Kak bogatye strany stali bogatymi, i pochemu bednye strany ostayutsya bednymi* [How Rich Countries Stay Rich and Why Poor Countries Stay Poor]. Moscow: Dom Vysshey shkoly ekonomiki. (in Russian)
10. Stiglits Dzh.Yu. (2003) *Globalizatsiya: trevozhnye tendentsii* [Globalization: Anxious Tendencies]. Moscow: Natsional'nyy obshchetsvenno-nauchnyy fond. (in Russian)
11. Teroshkina N. (2014) *Innovatsiina hlobalizatsiia: spetsyfichni rysy ta tendentsii* [Innovative Globalization: Specific characteristics and Tendencies]. *Ekonomika ta derzhava*, vol. 6, pp. 97–101.
12. Filipenko A.S. (2010) *Ekonomicheskaya globalizatsiya: istoki i rezul'taty* [Economic Globalization: Sources and Results]. Moscow: Ekonomika. (in Russian)
13. The Global Competitiveness Report (2006-2007). URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2006-07.pdf
14. The Global Competitiveness Report (2018-2019). URL: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf>
15. The Global Innovation Index (2019). URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2019.pdf
16. Wallerstein I. (2004) *World-System Analysis: An Introduction*. Duke University Press Book, 128 p.